

Ungváry Krisztián
Források és alulértékelésük

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (továbbiakban ÁBTL) az ország leglátogatottabb és az őrzött iratmennyiséghez képest legnagyobb ráfordítással működő kutatóhelye.¹ Gyarmati György kezdettől ebben az intézményben (pontosabban a jogelődjében) dolgozott, és 2003 óta főigazgatóként vezeti az intézetet. Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy bebizonyítsam: Gyarmati állambiztonsági iratokkal kapcsolatos álláspontja számos esetben téves, s ezek a tévedések (pontosabban következményeik) végső soron az információs kárpótlást, valamint a történelmi kutatást is akadályozzák. Az ÁBTL éves munkabeszámolóit kísérő Gyarmati-írások külön kötetben is megjelentek,² a továbbiakban ezekből rekonstruálom a főigazgató álláspontját.

Félrevezetés az iratok tartalmáról

Gyarmati szerint amennyiben az ÁBTL iratait „viktimológiai” szempontból nézzük, 81 százalékuk a megfigyeltekről, meghurcoltakról, 12 százalékuk a szolgálatok működéséről szól, és csupán 7 százalékuk az „ügynökökről” (értve ez utóbbit az állambiztonság hálózati személyeit).³ Ezt a statisztikát a levéltár igazgatója elsősorban annak alátámasztására készítette, hogy bizonyítsa: az iratok történelmi forrásértéke csekély, még a pártállami állambiztonság múltja is csak részben ismerhető meg belőlük. Ennél is fontosabb cél annak bizonyítása, hogy a teljes körű nyilvánosságra hozatal – amit Gyarmati „visszatérően felgerjedő buzgalom” kifejezéssel minősít – káros, mivel alapvetően az áldozatokra nézve sérelmes adatok nyilvánosságra hozatalát jelenti.

A fenti gondolatmenetet több okból is problematikusnak tartom. Egyrészt azért, mert az említett százalékok csak az olvasó félrevezetésére alkalmasak. Gyarmati logikája alapján a legtöbb pártállami iratról elmondható lenne, hogy az áldozatokról szólnak, hiszen minden említett állampolgár a rendszer áldozata is egyben. Másrészt azért, mert véleményem szerint ezzel az indoklással az ÁBTL vezetése azt kísérli meg indokolni, hogy miért nem hozzák nyilvánosságra azokat az adatokat – például a Napi Operatív Információs Rendszer (NOIR)⁴ adatait, vagy a teljes parancsgyűjteményt, vagy az összes csoportfőnöki szintű éves munkatervet és beszámolót –, amelyek nyilvánosságra hozatala semmilyen szempontból nem okozna sérelmeket az áldozatoknak. Van egy harmadik ok is: azért aggasztó ez a gondolatmenet, mert arra alkalmazható – és ezt a levéltár vezetője többször meg is teszi –, hogy az ÁBTL anyagát úgy állítsuk be, mintha az ügynökökre valójában szinte alig nyerhetnénk információkat belőle.

Gyarmati szerint a vizsgálati anyagok, az ügynöki munkadossziék, valamint a figyelődossziék és a környezettanulmányok, amelyek az összes irat 81 százalékát teszik ki, túlnyomó részben a megfigyeltekről szóló információkat tartalmazzák és csak elenyésző

---

¹ Magam is évek óta a levéltárban kutatok. Az ott dolgozó levéltárosok mindig előzékenyen kezeltek. A levéltár látogatójaként velük szemben, ha akarnék, sem tudnék megfogalmazni kritikát. Alábbi írásom tehát nem az ÁBTL dolgozóinak, hanem csupán a vezetőjének szól.

² Gyarmati György: *Kísértő közelmúlt avagy a rendszerváltás egyik deficitje*. Bp., 2011.

³ Uo. 48–49., 88–89. A továbbiakban az egyszerűség kedvéért az „ügynök” kifejezést használom.

⁴ A NOIR az egyes csoportfőnökségek által összeállított napi, heti, havi bontásban megjelenő tájékoztató volt, amelyet a politikai vezetés is megkapott. Ebben minden állambiztonsági szempontból relevánsnak ítélt információt szerepeltettek. A hírforrásokat csak kategóriájuk rövidítésével adták meg.

hányaduk vonatkozik magára az ügynökökre.⁵ Ez az állítás nem igaz. A dossziék ugyanis elsősorban a tettesek perspektíváját mutatják be. Az iratokban szereplő vélt és valós tényeket kivétel nélkül a Belügyminisztérium igyekezete avatta tényré. Az áldozatok sorsa is csak a BM perspektívájában jelenik meg, magyarul: az iratok, amennyiben az áldozatot említik, akkor sem „róluk szólnak”, hanem arról, hogy milyenek látja őket a BM. Lássuk be, a kettő nem ugyanaz.

Különösen nyilvánvaló ez az ügynöki munkadossziékban, amelyek legalább annyira elárulják az ügynök motivációját, személyes viszonyát áldozatához, valamint a BM ügynökön keresztül érvényesített céljait, mint magának a megfigyeltnek szokásait. Ráadásul ezeken a jelentéseken mindig rajta van a tartótiszt értékelése, ami elsősorban az ügynökre vonatkozik, valamint az ügynök további magatartási vonalára vonatkozó utalások is gyakran itt szerepelnek.

Magyarán: azokban a vizsgálati és munkadossziékban, amelyek Gyarmati szerint nem az ügynökökről szólnak, bőségesen találunk adatokat az ügynökökről (valós és fedőnevükről egyaránt), valamint jócskán találunk anyagokat a szervezet működéséről is.

Hasonló a helyzet az iratok azon 12 százalékával, amelyet Gyarmati a „szolgálatok működése” kategóriájába szuszakol be. Ezek az iratok is tömegével tartalmaznak információkat az ügynökökről (például az egyes szervezeti egységek éves beszámolóit és munkaterveit jelentős részben ebből állnak). Természetesen másról is találni bennük adatokat.

Végezetül az iratok azon 7 százaléka, amely Gyarmati szerint az ügynökökről szól, nyilvánvalóan az ügynöki beszerzési dossziékat és az egyéb karton, illetve adatlap jellegű anyagokat foglalja magába. Valójában csak a beszerzési kartonokról és adatlapokról mondható el, hogy szinte „csak” az ügynökökkel kapcsolatos anyagokat tartalmaznak. A beszerzési dossziékban benne vannak az ügynöknek adott munkatervek, a tartótisztek értékelései, de adott esetben az ügynök bizonyos jelentései is áldozatairól. Bizonyos szervezeti és működési kérdéseket csak a beszerzési dossziékból tudunk rekonstruálni.

Az iratok leértékelése

Gyarmati sokat tesz azért, hogy leértékelje saját levéltárának jelentőségét. Hozzá kell tennünk, a levéltár iratai forrásértékének leértékelése azért is érdekes, mert a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szervei jelenleg is nagyrészt ugyanazon elvek alapján⁶ és jelentős részben ugyanazon személyekkel⁷, ráadásul ugyanazon nyilvántartásokra alapozva⁸ végzik munkájukat, mint amelyeket, illetve akiket Gyarmati kétes hitelességűnek tart.

⁵ Gyarmati György: *Dilemmák a múlt perlése körül. Átvilágítás, információs kárpótlás, ügynökvádászat, múltfeltárás. Kiegészítés az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 2006. évi beszámolójához.* Bp., ÁBTL, 2007. 23. Gyarmati ezt a véleményét számos más publikációjában és előadásában is megismételte.

⁶ A jelenlegi titkosszolgálatok működésének dokumentumai államtitkot alkotnak, ezért részletes ismertetésükre nincs mód. Az ún. Kenedi-bizottság tagjaként végzett munkám során azonban ezek számos részletére volt mód rálátni. Az itt szerzett élményeim alapján csak megerősíthetem azt a titkosszolgálati állítást, amely szerint ez a „második legősibb mesterség”, amennyiben főbb szabályai, eszközei és módszerei rendszerektől függetlenek és változatlanok.

⁷ Példa erre Horváth József, a Katonai Biztonsági Hivatal, illetve a jelenlegi Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat volt főigazgató-helyettese, aki karrierjét III/III-as tisztként kezdte. További életutakra lásd Ungváry Krisztián: *Volt belügyesek és az iratnyilvánosság.* Papírdandár. *Heti Világgazdaság* 2007. március 3., 20–22.

⁸ Az EGPR-nyilvántartásokból az adatszolgáltatást 1990-ben megszüntették, és 1992-ig csak az állambiztonság papíralapú nyilvántartásait használták. 1992-ben a korábbi elektronikus nyilvántartást a régi adatokkal, amelyeket az újakkal is kibővítettek, újra üzembe helyezték. A Kondor- és a Martonyi-perben kiadott adatok bizonyítják, hogy a felperesek beszerzettségére vonatkozó (ámde jogilag nem beszerzettségként értékelhető) információkat a jelenlegi titkosszolgálatok is őrzik rendszerükben.

Legjobb példa erre, amikor Gyarmati felsorolja azokat a befolyásoló mozzanatokat, amelyek egy ügynöki információt „torzítanak”. A tartótiszt szerinte eleve már egy konstrukciót rögzít, hiszen a jelentéseket az ügynök sokszor csak szóban adja, és tartója gépeli le, fogalmazza át. Ez a szöveg az előjárónak továbbított változatban tovább módosulhat, majd az előjáró az osztályvezetőnek továbbítva szintén módosíthatja a szöveget, végül az adott csoportfőnökség, illetve főcsoportfőnökség további konstrukciókat követhet el, amíg az a politikai vezetéshez eljut, amely aztán újabb szempontok szerint alakíthatja át az információkat, és küldheti vissza a tartótiszt-ügynöki szintre.⁹

Ez a gondolatmenet több szempontból is ellentmondásos, ráadásul az állambiztonsági iratokra nézve hamis is. Ellentmondásos, mert logikája alapján a leginkább „igaz” információt éppen annál kellene keresni, akit Gyarmati a legjelentéktelenebbnek, „klinikai egér farka végén látható pattanás”¹⁰-nak tart. Hamis azért, mert ez a logikai sor semennyire sincs tekintettel azokra a körülményekre, amelyek a jelentések készítését megszüntették.

Úgy tűnhet, mintha hasonló következne be, mint Karinthy paródiájában, ahol Ady *A Tisza parton* című versének első sora („Jöttem a Gangesz partjairól, hol álmodoztam déli verőn”) a magyar–német–magyar átfordítás nyomán már így szól: „A Herz-féle szalámiban sokkal sűrűbb a só.”

Valójában egy ilyen szituáció állambiztonsági iratok esetében nehezen képzelhető el, sőt. Sehol sem volt akkora tétje az információk hamisítatlanságának, mint az állambiztonságnál, mivel itt minden információnak jogi következményei lehettek, illetve azonnal mozgásba hozhattak egy teljes – és igen költséges – apparátust.

Nem véletlen, hogy az információk illetve az információt áramoltatók személyes ellenőrzésével külön részleg (a szervezeten belüli elhárítás) foglalkozott. Ezt leszámítva minden szervezeti egységnél voltak éves ellenőrzések, és legkésőbb ötévente komplex ellenőrzésre sor került, amelynek során az ellenőrök szűrőpróbaszerűen még ügynöki találkozókra is elmentek. A magyar közigazgatás legszigorúbban ellenőrzött területe mindig az állambiztonság volt, hasonló belső ellenőrzési mechanizmus például a hadseregben nem létezett. Az információk hitelességét általában technikai eszközökkel is rögzíteni próbálták, annak érdekében, hogy jogi erejűvé tehetőek legyenek.

Gyarmati azt sugallja, mintha egy bemondásból származó adat a szervezeten belül önálló életre kelhetett volna úgy, hogy ne kelljen adatok sokaságával körbebástyázni. Hogy példával éljek: ha egy ügynök azt jelentette, hogy célszemélye Kádár meggyilkolására buzdított, akkor nem ez az egy információ kezdett el terjedni felfelé a hierarchiában, hanem sok más is, amely a célszemélyhez kapcsolódott, és erősítette vagy cáfolta az első adatot. Általában ennél kisebb jelentőségű adatok is totális, akár évtizedeken átívelő nyomozást indítottak el, válogatott technikai és hálózati eszközök bevetésével. Persze mondhatjuk, hogy ezek az adatok is mind csupán interpretációk, de azt mégsem lehet eltagadni, hogy jellegéből adódóan a szervezet arra törekedett, hogy valóban azt tudja, amit az állampolgárok gondolnak, és erre minden létező eszközt fel is használt.

A szigorú ellenőrzés a belső tájékoztatók szintjén is megjelent; erre példa a Napi Operatív Információk Rendszere, amelyben 1979-től az összes hálózattól származó állambiztonsági információnál szerepeltetni kellett, hogy forrása megbízható-e, illetve az információ maga ellenőrzött-e. Másrészt az egyes információkat utólag folyamatosan, keletkezésük után akár tíz évvel később is (!) újra meg újra vissza kellett igazolni, illetve cáfolni, mivel az állambiztonsági információáramlás sohasem lehetett öncél, hanem mindig ügyek kreálására vagy elvetésére szolgált. Ezek a lépcsők ráadásul minden továbbításkor beépültek a rendszerbe. Nem is lehetett másképp, hiszen a hamis információk továbbítása a tartótiszt karrierjét veszélyeztethette, sőt hadbírósgot vonhatott maga után.

---

⁹ Gyarmati: i. m. 134.

¹⁰ Uo. 90.

Különösen furcsa ez a forrásszkepticizmus, amikor – mint ahogyan már említettem – ma is majdnem teljesen ugyanazon szakmai alapelvek alapján, részben ugyanazok a személyek, ugyanolyan módon készítenek és továbbítanak hálózati információkat. Hozzá kell tennünk: minden állambiztonsági irat megszületésekor szem előtt tartották, hogyan és mennyiben állja meg a helyét nyílt bírósági tárgyaláson. Ezeknek az iratoknak egy része ma is jogi döntések alapjául szolgál.¹¹ Ugyanígy furcsa, amikor Gyarmati szerint a mágnesszalagok adatai, érve ezen a hálózati adattárat, nem alkalmasak tényleges ügynökök azonosítására.¹² A mai nemzetbiztonsági szolgálatok ugyanis ugyanezekre a nyilvántartásokra építették jelenleg használt rendszerüket, ők tehát minden további nélkül hitelesnek fogadják el azt, aminek valóságtartalmát Gyarmati kétségbe vonja.

Természetesen létezhet olyan eset, amikor valaki szerepel állambiztonsági adattárban, mint egyszer rövid ideig beszervezett, majd kizárt ügynök, miközben a valóságban tényleges hálózati tevékenységet nem fejtett ki. Ezeket az ügyeket valahogy csakugyan kezelni kell, de abban biztos vagyok, hogy levéltári iratok értelmezése nem a levéltár feladata, hanem a történettudományé vagy a bíróságé. Itt ugyanis minden eset egyedi – amint egyébként Gyarmati is megállapítja –, ezért a rendelkezésre álló összes adat körültekintő mérlegelése szükséges. Ez azonban egyértelműen történettudományi kérdés, amelyben ráadásul az is elképzelhető, hogy az egyes esetekben szakértő és szakértő között is lesz különbség.

Az esetek jelentős része azonban sokkal egyértelműbb, semhogy attól tartunk: egymással össze nem egyeztethető interpretációk fognak születni. Például a „Kárpáti”¹³ fedőnevű hálózati személyről már csak úgynevezett hatos kartonja alapján is megállapítható, hogy róla a beszervezése után minimálisan hat alkalommal¹⁴ regisztráltak új adatot (utolsónak azt, hogy bűncselekményt követett el, s ezért a hálózatból kizárták). Azt tudjuk, hogy az állambiztonsági nyilvántartó saját maga nem gyártott tudatosan hamis adattartalmú iratokat, minden adatot kívülről, a tartótisztektől kapott. Az említett hatos kartonról teljesen elképzelhetetlen, hogy ne lett volna „mögötte” tényleges hálózati tevékenység, hiszen azok, akik ezeket a változásokat rávezették (illetve ehhez adatokat szolgáltatottak), minden alkalommal állásukat tették kockára. Hozzátehetjük: egyetlen olyan hatos karton sem ismert, amelyen a kiállításához képest utólagos bejegyzések is szerepelnek, és amelyről mérvadó szakértők¹⁵ azt nyilatkozták volna, hogy a bejegyzések fikciónak tekintendők.

Statikus többség?

Gyarmati szerint a „statikus, nyugvó többség” áll szemben a közéleti botrányokat hajhászó „ügynök vadászokkal”, akik ezek szerint csak egy szűk érdekcsoportot képviselnek, és úgymond mesterségesen hiszterizálják a közéletet. Szerinte a lakosságot valójában nem

---

¹¹ Például rehabilitációs ügyekben, illetve rehabilitációk megtagadásában. Utóbbi azokat érinti, akik 1990 előtt tényleges kémtevékenységet folytattak valamilyen idegen hatalom szolgálatában: közülük senkit sem rehabilitáltak. Emellett egyes állambiztonsági ügyeknek közbüntényes vonzatai is voltak, és az ez alapján 1960 után kiszabott ítéleteket ismereteim szerint nemigen változtatták meg.

¹² Gyarmati: i. m. 138.

¹³ Azért írom ezt a példát, mert a nyilvánosság előtt megjelent ügyről van szó.

¹⁴ A kartonon összesen kilenc újonnan betoldott adat van, hat átadással kapcsolatos, egy lakcímváltozás, egy átminősítés ügynökből titkos megbízottá és egy munkadosszié pótlólagos beírása. A kilenc adatból azonban elvileg hármat egyszerre is beírhattak volna más adatváltozással.

¹⁵ Itt el kell tekintenünk azoktól a személyektől, akik volt állambiztonsági tisztként rendszeresen ügynökök tisztára mosását vállalják bíróság előtt. Erre legjobb példa Bálint László alezredes, aki a III/II. csoportfőnökségtől a Nemzetbiztonsági Hivatalon át a MIÉP-ig vezető utat tette meg.

érdekli ez a kérdés, hiszen csak mintegy húszezen (2006-os adat) fordultak a levéltárhoz ilyen igénnyel¹⁶, miközben az egykori megfigyelték száma ennek sokszorososa.

Állítását azzal is bizonyítottan látja, hogy levéltárában 2006-ig összesen 2272 ügynököt azonosítottak¹⁷ kutatók és érintettek számára, ámde ennek csak töredékéből – Gyarmati szerint kevesebb mint huszadából – jelentek meg a sajtóban „botrányt”¹⁸ okozó cikkek. Másutt arra utal, hogy 2007-ig csupán alig valamivel több, mint száz személy neve vált publikussá, aminek szerinte az az oka, hogy a kutatók tartózkodtak a nyilvánosságra hozataltól.¹⁹ Gyarmati szerint ez „arra utal, hogy mind az állampolgárok, mind a kutatók döntő többsége respektálta a rendszerváltással megteremtett jogállamiság törvényes kereteit”²⁰. Ez az állítás azt sugallja, hogy a botrányokozók ezzel szemben nem respektálták a törvényes kereteket, ami önmagában is durva vádaskodás, ugyanis közéleti botrányt teljesen jogszerű, sőt tudományosan megalapozott publikálással is lehet okozni. Erre a teljesség igénye nélkül is sok példa sorolható.²¹

Véleményem szerint az, hogy az ÁBTL-t hányan keresték meg ügynökazonosítási kérelemmel, nemcsak arra bizonyíték, hogy mennyire érdekli a lakosságot ez a kérdés, hanem legalább annyira arra is, hogy mennyire alkalmas az ÁBTL egyáltalán ezen igények kielégítésére. Miért csodálkozunk azon, hogy nem százezrek tolonganak a levéltár ügyfélszolgálatán, amikor a várakozási idő érintettek számára fél év vagy több, amikor csúcsidőben a kutatóban így sem lehet már leülni, és amikor az iratok kiadása (nem a levéltárosok, hanem a rendszer hibájából) ebben a levéltárban a leglassabb? A kritikai sor még hosszan folytatható.

Az az állítás, hogy azért csak néhány ügynök nevének nyilvánosságra kerülése okozott botrányt, mert a többség respektálta a törvényes kereteket, arról tanúskodik, hogy Gyarmati nincs tisztában a botrány természetével. Ha egy közjogi méltóságról vagy közismert közszereplőről derül ki hálózati érintettsége, az attól függetlenül okoz botrányt, hogy a *Századokban* vagy pedig a *Blikkben* jelenik-e meg az első információ. Egy takarítónő vagy vasúti váltókezelő érintettsége pedig egyik esetben sem kelt botrányt. A „botrányt” ugyanis nem a nyilvánosságra hozatal módja, hanem maga a ténye, illetve az érintett reakciója kelti.

Gyarmati kollégáit is rendszeres kritikával illeti. Szerinte a „történész szakma [...] egyes tagjai holmi bérvadászatot folytatnak az egykori ügynökök soraiban”,²² mert „közkeletűen

---

¹⁶ Gyarmati: i. m. 66.

¹⁷ Ez a szám 2007-re 3493-ra emelkedett. Valójában sokszor ugyanarra a személyre kérdezték rá az igénylők, így a ténylegesen azonosított személyek száma még 2009-ben is csak kb. 2500 volt, feltehetően ez a szám jelenleg már eléri az 5000 főt.

¹⁸ Külön elemzést érdemelne, hogy mi is keltett botrányt ezekben az esetekben: általában nem a tény, amit publikáltak, hanem az, ahogyan az érintett reagált. Magyarán: a botrányt nem az okozta, aki az adatot nyilvánosságra hozta, hanem az, akiről az adat szólt.

¹⁹ Gyarmati: i. m. 101.

²⁰ Uo. 100.

²¹ Gervai András: Egy ügynök azonosítása. *Élet és Irodalom* 2006. január 27., 10–11.; Kende Péter: Egy polgár vallomása. *Élet és Irodalom* 2007. április 27.; Szabó Csaba: „Nyíri” és „Keleti” – Keresztes. Adalékok a görög katolikusok 20. századi történetéhez. *Egyháztörténeti Szemle*, 2007. 1. sz., 189–215.; Soós Viktor Attila: A „Mátra” fedőnevű ügynök az állambiztonsági szervek szorongatásában. *Egyháztörténeti Szemle* 2007. 1. sz. <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/soosviktorattila.htm> Majsai Tamás: „ismereteimet soha, sehol senkinek nem fedhetem fel”. Papi ügynökök a Vatikán előszobáiban, I–IV. rész. *Beszélő* 2007. 12. sz., 44–65., 2008. 1. sz., 58–88., 2008. 3. sz., 77–94., 2008. 4. sz., 80–99.; uő: Öt évtizedig álltak ügynökök az evangélikus egyház élén. *Élet és Irodalom* 2006. szeptember 8., 3–4., szeptember 15., 6. és 12., szeptember 22., 10–11., október 6., 10–11.; Ungváry Krisztián: Nem javított kiadás. Adalékok Szita Károly életrajzához. *Népszabadság* 2005. július 4., 5.; uő: Mozgástér és kényszerpályák. Ecsetvonások egy egyházfő portréjához. *Élet és Irodalom* 2006. február 3., 10–11.; uő: Rés vagy erős bástya? A magyar katolikus egyház és a Kádár-rendszer. *Élet és Irodalom* 2006. március 3., 14–15.

²² Gyarmati: i. m. 67.

Magyarországon a leghabzóbb a kutatói jogosítványokkal rendelkezők iratmegismerése”.²³ Szerinte hitelességcsorbító, hogy „az egykori ügynökök soraiban folytatott szelektív hajtóvadászat történetírásként jelenik meg”,²⁴ „a kutatók némelyike a közjogi szabadság közepette önként és dalolva szegődött kvázi politikai szolgálatba”.²⁵

Ezek súlyos vádak, hiszen azt jelentik, hogy egyes történészek pénzért, politikai célok érdekében, törvénytörően, szelektív módon szedik áldozataikat. Gyarmati kiterjedt publicisztikai tevékenysége során egyetlen esetben sem nevezett meg konkrét publikációt, amelyre a fenti vádak tartják igaznak, attól pedig végképp tartózkodott, hogy bizonyítsa: hol történt törvénytörés, hol és mi jelent meg szelektív módon, és hogyan érhető tetten a politikai motiváció ezekben a publikációkban. A politikai motiváció azért is súlyos vád, mert ízléstelenséget sejtet, holott közszereplők esetében bárkinek joga van ahhoz, hogy az érintett múltjával kapcsolatos kérdéseket tegyen fel.

Nem tehetek úgy, mintha ezekhez az ügyekhez nem lenne semmi közöm, hiszen ha csak a közszereplőket nézzük, Szita László történész, Szita Károly kaposvári polgármester, Paskai László, valamint a magyar katolikus püspöki kar több más tagjának érintettségéről én is írtam. Emellett számos más közszereplő kapcsán jelentek meg fontosabb írások. A szerzők ezek mindegyikében megnevezték a tartótiszteket, leírták a kor politikai kontextusát. Minden érintettnek módjában állt reagálni a megjelentekre.²⁶ Milyen alapon lehet ezeket az írásokat politikailag motivált szelektív fejtáradászatnak nevezni? Ki jogosult eldönteni, hogy mások miről írjanak és miről ne?

Torzított látásmód

Gyarmati a szelektivitást azzal is illusztrálni kívánja, hogy a 2003 és 2007 között kutatói kérésre azonosított ügynökök 26 százaléka egyházi személy, 45 százaléka világi értelmiségi, 4 százaléka hivatalnok vagy tisztviselő és 25 százaléka munkás. Ez szerinte már önmagában is mutatja a kutatás „torzulását”, amit fokoz, hogy az abszolút számok területén messze a klerikusok vezetnek. Gyarmati mindezt „kutakodásnak” minősíti, „értelmiség-centrikus érdeklődés” jelzővel bélyegzi meg, és hiányolja, hogy miért nem a társadalomtörténeti szempontok dominálnak, amelyek egy vasúti váltókezelő, illetve egy viceházmester ügynökmúltját is érdekesnek tarthatnák.²⁷ Példának azt hozza fel, hogy a klerikusokra irányuló ügynökazonosítási kérelmek 400-szor, a diplomások 9-szer nagyobb súllyal szerepelnek, mint a klerikusok társadalmi reprezentációja.²⁸ A „retrospektív értelmiségi önmegefigyelés” szerinte „szűkkeblű, elitista múltképet eredményez”, holott a történeti levéltár iratainak túlnyomó többsége mégiscsak az „alsóbb néposztályok” tagjainak hányattatásáról, tömeges meghurcolásáról szól.²⁹

---

²³ Uo. 68., 90. Az állítást a tények cáfolják. A levéltárak Csehországban és Szlovákiában jóval liberálisabb gyakorlatot követnek, a bürokrácia pedig más országokban is csekélyebb mértékű. Németországban az iratokban szereplő „harmadik személy”, illetve megfigyelt státusú érintettek jogait a törvények valóban szigorúbban védik, mint Magyarországon, ezt azonban ellensúlyozza, hogy az ügynökök és tartótiszteik kutathatósága könnyebb és 1991 óta már egyszerűbben megnevezhető, illetve a német iratkiadási rendszer a magyarnál jóval felhasználóbarátabb. Lásd ehhez a Kenedi-bizottság jelentését.

²⁴ Gyarmati: i. m. 90.

²⁵ Uo. 113.

²⁶ Ezzel jellemző módon csak Tar Sándor élt. Szabó megsértődött, a többiek hallgattak, vagy bírósághoz fordultak.

²⁷ Gyarmati: i. m. 114.

²⁸ Uo. 115.

²⁹ Uo. 117.

Gyarmati szerint a kollaboránsokra irányuló kutatások alapvetően hamis képet adnak, mivel jelentéktelen ügyekre irányítják a figyelmet a tényleges felelősök helyett. „Így lehet adott esetben a letűnt rendszer egyik-másik kérdéskörének tized- vagy huszadragú statisztáit – az áltörténetinek mondott rekonstrukció során – főhősökké előcsúsztatni abban az esetben, ha abból szaftosnak ígérkező média-szenzáció ígérkezik.”³⁰

Ezekkel az állításokkal több szempontból is súlyos gondok vannak. Egyrészt megengedhetetlen, hogy Gyarmati úgy tesz, mintha joga lenne megmondani, mely típusú történetírás legitim, és melyik nem. Az általa preferált társadalomtörténet-írás csak egy válfaja a lehetséges megközelítéseknek. Éppen annyira legitim, mint a politikátörténeti, gazdaságtörténeti, hadtörténeti vagy egyháztörténeti megközelítés, vagy az elitek kutatása. Hozzá kell tennünk, a politikátörténeti elemzés fontosságát még a józan társadalomtörténet-írás is elismeri, hiszen előbbi teremti meg utóbbi számára a szükséges értelmezési kereteket. Maga Gyarmati sem járt elől jó példával, hiszen fő művei nem társadalomtörténeti jellegűek. Miért kéri számon máson azt, amit saját maga nem végezett el? Különösen furcsa az elitkutatás megbélyegzése, amikor az ÁBTL ehhez sehol másutt fel nem lelhető forrásokkal szolgál, míg társadalomtörténeti kutatásokat számos más levéltár anyagai alapján is folytatni lehetne.

Az idézett kijelentések emellett inszINUATÍV jellegűek is, mivel azt bizonygatják, hogy az eddigi publikációk egy része valójában csak „statisztákról” szól – holott azt maga is elismeri, hogy a lusztráció rendezetlensége miatt az átvilágítás is történészi feladattá vált. Arra azonban egyetlen példát sem ismerek mérvadó történész tollából, amikor ilyen típusú írás egyúttal a rendszer működtetőjének állította volna be főszereplőjét, az „ügynököt”. Kikre gondol Gyarmati, amikor így vádaskodik?

Gyarmati nem csak az ügynökök szerepének felnagyítását tartja elfogadhatatlannak. Ugyanazon lendülettel azt is panaszolja, hogy a kollaboránsok tartótisztjei „ködfelhő mögé rejtőzhetnek”.³¹ Ehhez képest az inkriminált írások mindegyike megnevezte a tartótiszteket, sőt több esetben részletes életrajzok is jelentek meg róluk. Mit tett közben a levéltár? Több évvel a személyi anyagok átvétele után tette csak őket elérhetővé internetes adatbázisában – miért csodálkozik hát Gyarmati, hogy senkinek nem jutott eszébe a kutatásuk? Szintén hosszú évek teltek el, mire a levéltár – egyébként dicséretes módon – közzétette archontológiai kutatásait, amelyek azonban csupán az életrajzok legszűkebb elemeire korlátozódtak, a szöveges „társadalomtörténeti” jellegű leírást teljes egészében mellőzték. Nem hibáztatom sem Gyarmatit, sem a levéltár főállású kutatóit azért, hogy nem írták meg például Harangozó Szilveszter állambiztonsági főcsoportfőnök életrajzát,³² vagy nem tették közzé a szigorúan titkos állományú tisztek „társadalomtörténeti” szempontokat is figyelembe vevő adatbázisát.³³ Bizonyára volt más dolguk. De az is biztos, hogy kutatóik előtt nem különösebben reklámozták azt a lehetőséget, hogy a személyzeti anyagok a levéltárban kutathatók, olyannyira nem, hogy én is csak véletlenül szereztem erről tudomást. A kutató mind a mai napig nem kap értesítést arról, hogy az egyes években milyen iratokkal bővül az ÁBTL iratállománya, sőt a kutatóteremben nem áll rendelkezésre olyan nyilvántartás, amely tételesen tartalmazná az újonnan átadott iratok konkordanciajegyzékét. Az ÁBTL arról sem közöl kimutatást, hogy melyik évben melyik szervtől milyen jelzetű dossziékat vett át (illetve

³⁰ Uo. 90.

³¹ Uo. 93. és 112. Tegyük hozzá, maga a levéltár segítette e ködfelhő kialakításában, amikor például Stefán Gézának, a Katonai Biztonsági Hivatal utolsó főigazgatójának és 1989 során a Budapesti Rendőr-főkapitányság állambiztonsági szerve vezetőjének 1990 után készült, ámde publikus fényképét (az érintett kérésére) eltávolította az archontológiai életrajz mellől.

³² Amit én már 2006 februárjában publikáltam. Lásd: Egy szürke eminenciás. Harangozó Szilveszter rendőr altábornagy. *Népszabadság* 2006. február 22., 13.

³³ Ezt társadalmi munkában Boér Zoltán, Fráter Olivér és Ungváry Krisztián végezte el. Lásd: www.szigoruantitkos.hu

az átvett anyagoknak milyen jelzetet adott). Ennek hiányában a kutató csak akkor értesül az öt érdeklő iratcsoportok bővüléséről, ha véletlenül újra visszatér korábbi témájához, és kikéri az éppen aktuális jegyzéket.

Gyarmati maga is részt vesz az ügynökkérdés misztifikálásában, amikor azt állítja, hogy csupán mintegy tízezer ügynököt lehet ténylegesen azonosítani a ténylegesen kétszázezerből.³⁴ Későbbi írásában ezt a számot már 20 ezerre emelte.³⁵ Holott itt külön kellene választani két dolgot: kiket tartott ügynöknek az állambiztonság, és kikről mondható el, hogy ténylegesen végeztek ügynöki tevékenységet. Az első kategória viszonylag egyértelmű: mindenkit, aki az iratokban mint olyan szerepel. Ez feltehetően százezres nagyságrend (a kétszáz ezer beszervezett ügynök majdnem fele az 1956 előtti időszakra, a tömeges beszervezések korára esik). A második kategória definiálása nehezebb, és jogos igény, hogy a rendszerváltás után ne válhasson valaki másodsor is az állambiztonság áldozatává – azzal, hogy presszionált hálózati tevékenységét, amelyet valójában nem is végzett, újra a fejére olvassák.

Valójában nincs okunk azt gondolni, hogy a hálózati érintettség pusztán nyilvánosságra kerülése komolyabb hátrányt okoz bárkinek is. Nem csak azért nem okoz, mert Magyarországon az érintetteket többször rokonszenvezőn fogadta (Szabó István, Tar Sándor), hanem azért sem, mert többeket ennek az információnak birtokában újraválasztottak, illetve politikai népszerűségük emelkedett (Medgyessy Péter, Szita Károly).

Ennek ellenére könnyen definiálható lenne, ki az, akinek esetében tényleges hálózati tevékenységről lehet beszélni. Számítalan variáns képzelhető el, a legnagyobb kört feltehetően a következő megfogalmazás érinti: azok, akikről mint hálózati személyekről az állambiztonság legalább két különböző időpontban keletkeztetett adatot (nem számolva ide az esetleges kizárás időpontját), és a két időpont között legalább egy év telt el, vagy az, akinek jelentése, illetve jelentésként értékelhető szövege (tehát nem egy „úti jelentés”) közvetlen vagy közvetett formában fennmaradt. Sajnálatos módon az ÁBTL vezetése abban eddig nem jeleskedett, hogy a jelenlegi rendszerrel kapcsolatos elvi kritikán túl ezen a téren saját javaslatot tegyen le az asztalra.

Az iratokat nem kérő levéltáros

Gyarmati beszámolóiban pontatlan adatokat közöl, amennyiben azt állítja, hogy az iratok 93 százalékát már átadták, és „csupán 7% vár jövőbeni átvételre”.³⁶ Ezek a számok pontatlanok, mivel az elektronikus adathordozók anyagait nem tartalmazzák, de ugyanúgy nem tartalmazzák az Információs Hivatal által 2002-ben átadott közel egymillió oldalnyi mikrofilm „oldalszámát” sem (amit mikrofilmolvasó hiányában kutatni sem lehet). Sokkal nagyobb gondot jelent, hogy a levéltár főigazgatója nem él azon jogkörével, amely számára lehetővé tenné az általa őrzött iratkör gyarapítását.³⁷

Ezt az attitűdöt leginkább Gyarmatinak a 2007 és 2008 között működő ún. Kenedi-bizottság munkája kapcsán tett kijelentései bizonyítják. Gyarmati szerint a bizottság jelentése és az ÁBTL között nincs semmilyen viszony. Ez azért érdekes felvetés, mert a bizottság jelentése számos akkor (és 99 százalékban most is) minősített irattal kapcsolatban tételesen sorolta fel, hogy minősítésük indokolatlan, és át kellene őket adni a levéltárnak. Az egyetlen

---

³⁴ Gyarmati: i. m. 69.

³⁵ Uo. 84.

³⁶ Uo. 106., 119.

³⁷ 2003. évi III. törvény 12 § (4). „Amennyiben a Levéltár nem találja indokoltnak valamely, a jegyzékben szereplő irat minősítésének fenntartását, a Fővárosi Bírósághoz fordulhat a minősítés megszüntetésére való kötelezés érdekében.”

személy, akinek joga volna kezdeményezni a szolgálatokkal szemben az iratok minősítésének felülvizsgálatát, nem más, mint az ÁBTL főigazgatója, azaz Gyarmati György. Államtitkári szintű fizetését részben ezért kapja.

Ennek tudatában nem meglepő, hogy Gyarmati tervszerűen és tudatosan kicsinyíti a levéltárnak át nem adott iratok jelentőségét. Csak ezért állíthatja, hogy ezekből „elképzzelhető”-en nyerhetők lusztrációs és információs kárpótlással összefüggő adatok.³⁸ A homályos fogalmazás érthetetlen, hiszen Gyarmati pontosan tudja, hogy az át nem adott iratok legjelentősebb tétele az a nyilvántartás, amely tartalmazza, hogy az állambiztonság 1990. januári ismeretei szerint kit tekintettek aktív, illetve már nem aktív ügynöknek.

Ugyanez a kicsinyítési szándék és saját felelősségének elkenése nyilvánul meg abban, amikor azt írja, hogy az át nem adott csekély 300 iratfolyóméter csupán az összes 1945 után keletkezett iratmennyiség 0,1 százaléka, ezért alig hiszi, hogy „ez a hiányzó töredék lenne gátja a taglalt időszak hiteles történeti rekonstrukciójának”, mivel a munkájukat komolyan vevő historikusok is csak az összes irat 5-6 százalékát hasznosították kutatásaikban.³⁹

Az előbb idézett állítás több sebből vérzik: ha nem tudnánk, hogy ki írta, olyan ember véleményének gondolnánk, aki levéltárat csak kívülről látott, és a történeti kutatómunka ismeretlen fogalom számára. Egyrészt ugyanis egy történelmi korszak kutatásának számtalan szempontja lehetséges ugyan, de amíg alapvető adatokkal sem rendelkezünk, addig a mikrotörténeti részkutatások bizonyára nem lesznek megfelelően értelmezhetők, hiszen – mint már említettem – hiányozni fog a szükséges történelmi kontextus. Másrészt ezzel a logikával egyenrangú forrásnak számítanak Rákosi Mátyás vagy az MDP felső vezetésének iratai és a karakószörcsögi polgármesteri hivatal dokumentumai. Külön-külön egyik sem teszi ki az összes irat 0,00001 százalékát, ha azonban az a kérdés, hogy megírható-e a Rákosi-rendszer politikatörténete ezek hiányában, a válasz az lesz, hogy az előbbieket elengedhetetlen források, az utóbbi meg nem. Az állambiztonsági iratokat illetően ezzel majdnem egyenrangúnak tekinthetők a KGB és a magyar hírszerzés közötti éves és ötéves munkatervek, illetve munkabeszámolók, amelyekből semmi sem került a levéltárba, holott nem semmisítették meg őket. Hogyan lehet akkor megírni a hírszerzés történetét e források nélkül?

Az állítás azért sem állja meg a helyét, mert nincs olyan történész, sőt gyanúm szerint olyan történészcsoport sem, amely az összes számba jövő 20. századi irat 4-5 százalékát hasznosította volna. Lehet, hogy Gyarmati úgy értette, amit állított, hogy az összes történész-kutató hasznosított az összes forrásból ennyit. Ez esetben viszont önmagának mond ellent, mert amennyiben egy ennyire „szűk” forrásbázis elegendő muníciót szolgáltatott több mint ötven év minden részterületre kiterjedő történelmi forráskutatásának, akkor belátható, hogy speciálisabb kérdések megválaszolásához a forrásoknak sokkal kisebb köre is elegendő lehet. És éppen ez a kisebb kör az, ami nem került át a levéltárba.

Zárszó

Az állambiztonsági múlt feltáratlansága miatti felelősség természetesen elsősorban nem az ÁBTL vezetőjét terheli. Ránki György nyomán azonban megkockáztatom az állítást, hogy „mozgástér” és „kényszerpálya” minden halandó, így Gyarmati György számára is létezik. Az előbbieken azt kívántam bizonyítani, hogy az ÁBTL főigazgatója számos esetben nem él

---

³⁸ Gyarmati: i. m. 120.

³⁹ Uo. 122.

azokkal a lehetőségekkel sem, amelyekkel élhetne, illetve azt, hogy működésével maga is a jelenlegi alapvetően elhibázott helyzet fenntartásához járul hozzá.

Az „ügynökügy” értelmezését megnehezíti, hogy keverednek benne lusztrációs, információs kárpótlással összefüggő és történeti szempontok. Gyarmati sok írásában rámutatott erre, de ugyanazzal a lendülettel azt is leszögezte, hogy az „ügynökügy” megismerésének lehetősége meglehetősen korlátozott, mivel az összesen kétszáz ezer beszervezett személyből szerinte legfeljebb tízezerre⁴⁰ tehető azok száma, akiknek azonosítása lehetséges. Ebből pedig az egyszerű olvasónak az is következhet, hogy valójában az egész „ügynökkérdés” hisztéria csupán, amelynek eredményei véletlenszerűek. Ezek szerint a felbukkanó nevek reprezentativitása az 5 százalékot sem haladná meg, tehát az „ügynök vadászat” (Gyarmati kedvelt fordulata) csupán a társadalom narcizmusaként értékelhető.

Bevallom, nem értem, miért állítja be a helyzetet így, holott ha valaki, ő pontosan tudhatja, mennyire téves ez az értékelés. Való igaz, hogy 1948 és 1990 között közel kétszáz ezer személy került rövidebb-hosszabb kapcsolatba az állambiztonsággal. Az is igaz, hogy közülük jelenleg csupán mintegy hatvanezerről rendelkezik a levéltár egyáltalán valamilyen adattal, és ennél is kisebb azok köre, akiknek működéséről annyi adat maradt fenn, hogy tevékenységük értékelhető.

Másképp néz azonban ki a statisztika, ha azt vizsgáljuk, hogy a kétszáz ezer potenciális ügynökből hányan végeztek tényleges tevékenységet, és közülük hány személyre nyerhető adat. Itt két dolog kulcsfontosságú. Egyrészt az, hogy az összlétszám több mint egyharmada az 1956 előtti „totális elhárítás” koncepciójához kötődik (amikor tömegesen szerveztek be embereket, elsősorban a hadseregben, érdemi tevékenység nélkül), másrészt pedig az, hogy ezt követően is rendkívül magas volt a beszervezettek fluktuációja. Elmondható, hogy a beszervezett ügynökök 50 százaléka a második találkozóra már el sem ment.⁴¹ Ebből adódóan az a kijelentés is megkockáztatható, hogy a kétszáz ezer potenciális ügynök több mint kétharmada semmilyen, az utókor számára lényeges tevékenységet nem végzett, azaz nem is hagyhatott maga után releváns levéltári iratokat. Ezzel szemben azok az ügynökök, akik aktívan működtek, akkor is feltárhatók, ha beszerzési dossziéjuk vagy hatos kartonjuk nem maradt fenn az utókorra. Jelentéseik, vagy azok kivonatai, áttételei rákos daganatként jelentkeznek az állambiztonsági dokumentumok szövetében. Példa erre Kristó Nagy István,⁴² alias „Juhász Lajos”, vagy Sóvágó Gábor,⁴³ alias „Harmath András” ügye. Mindketten 1945-től szolgáltattak adatokat az állambiztonságnak. Munkadossziéik csak 1956-tól maradtak fenn; „Harmath” jelentései 1971-ig, „Juhász” jelentései 1962-ig követhetők. Beszerzési dossziéikat, hatos kartonjukat megsemmisítették. Elképesztő ügybuzgalmuknak köszönhetően

---

⁴⁰ Uo. 83.

⁴¹ Az éves munkabeszámolókból ez a statisztikai adat szűrhető le. Lásd MOL XIX-B-1-ai, a III.

Főcsoportfőnökség éves beszámolóí, illetve ÁBTl 1.11.1 Állambiztonsági miniszterhelyettesi titkárság iratai.

⁴² Kristó Nagy István (1921–2010) kritikus, irodalomtörténész. 1944-ben végzett gyógyszerészként, és a nyilas hatalomátvétel után részt vett az ellenállásban. 1957-től irodalmi területen dolgozott, mint a Magvető Könyvkiadó főszerkesztője ment nyugdíjba. Emellett a Hazafias Népfront kultúrpolitikájában is fontos szerepet játszott.

⁴³ Sóvágó Gábor (1919–1983) jogászügyvédi, bírói, jogtanácsosi vizsgát is tett. 1943-tól a MÁV Igazgatóságán dolgozott, fogalmazó és segédtitkár volt. 1947-ben az Építés- és Közmunkaügyi Minisztériumban osztályvezetőnek nevezték ki, majd főosztályvezető lett. 1949 novemberében az Építés- és Közmunkaügyi Minisztérium I. sz. Szerelőipari Trösztjéhez helyezték át pénzügyi előadónak. 1950 februárjában mint osztályidegent elküldték a trösztől. Ezt követően különféle munkahelyeken segédmunkásként dolgozott. 1954-től a Magyar Felvonógyárban dolgozott; értékesítési előadó, majd jogtanácsos és osztályvezető. 1957-től a Kohó- és Gépipari Minisztérium Szerszámgépipari Igazgatóságának vezetője, majd a budapesti Élelmiszergépipari Gépgyár és Szerelővállalat (ÉLGEP) jogtanácsosa. Fő besugási területe a népi írók, parasztpárti politikusok voltak.

(„Harmath” összesen 37 munkadossziét töltött meg, ebből 21 maradt az utókorra) akkor is azonosíthatók lennének, ha munkadossziéik is megsemmisülnének. Kristó Nagy István neve munkadossziéin kívül további 79 dossziében szerepel, és feltehető, hogy a „Juhász” fedőnév még további több tucat dossziében lelhető fel. A magyar irodalom állambiztonsági megfigyelésével foglalkozó művek egyike sem kerülheti meg „Juhász Lajos” tevékenységét.⁴⁴ Ezeknek az ügyeknek tehát az a tanulságuk, hogy az igazán aktív és történelmi szempontból fontos ügynökök személye és tevékenysége minden íratmegsemmisítés dacára előbb-utóbb nyilvánosságra kerül.

---

⁴⁴ Legutóbb Szőnyi Tamás merített mélyen „Juhász” anyagaiból. Lásd: uő: *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990*, I–II. Bp., 2012.